

บทปริทัศน์หนังสือ (Book Review)

Wisdom Sits in Places: Landscape and Language among the Western Apache

Reference: Basso, K. H. 1996. *Wisdom Sits in Places: Landscape and Language among the Western Apache*. University of New Mexico Press. 192 pages.

โดย ประมินทร์ ตั้งโสภาสวีสกุล

“ถิ่นที่ เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่แรกสุด เนื่องจากสรรพสิ่งที่ดำรงอยู่ล้วนอยู่ในถิ่นที่
หนึ่ง ๆ และไม่สามารถที่จะดำรงอยู่โดยปราศจากถิ่นที่” – Archytas, Commentary
on Aristotle’s Categories (อ้างใน Basso, 1996b: 53)

(I) เกริ่นนำ

Wisdom Sits in Places: Landscape and Language among the Western Apache ‘ชื่อ’ ของสถานที่ต่าง ๆ มักแฝงฝังไปด้วยเรื่องราวที่น่าสนใจและ/หรือประเด็นข้อถกเถียงต่าง ๆ ในแง่ประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ และสังคม การเมือง การตั้งชื่อสถานที่บางครั้งจึงอาจเป็นเครื่องมือทางการเมืองในการครอบงำหรือถ่ายทอดอุดมการณ์ เป็นเครื่องมือเชิงจิตวิทยาสังคมที่ใช้ปลุกฝังศีลธรรมบรรทัดฐาน เป็นเครื่องมือในการต่อต้านขัดขืนของคนท้องถิ่น หรือเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม อันเป็นผลผลิตจากภูมิปัญญาหรือเจตจำนงของผู้คน/กลุ่มคนในสังคม

(Unno, 2016; Yunos, 2013) หนังสือ *Wisdom Sits in Places* (1996a) [และมนทัศน์เกี่ยวกับ ‘สำนึกและความผูกพันกับถิ่นที่’ (sensing of place) (1996b)] ของ คีธ บาสโซ (Keith Basso) เป็นผลผลิตที่ได้รับประกายความคิดจากการถูกขอให้ช่วยทำแผนที่ชุมชนอาปาชี เมื่อครั้งทีบาสโซตามเพื่อนชาวอาปาชีของเขาท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่าง ๆ ในซีเบคิว (Cibecue) บาสโซได้เริ่มตระหนักว่าชื่อสถานที่ที่ถูกใช้ในการสนทนาในชีวิตประจำวันของชาวอาปาชีนั้นมีความแตกต่างแปลกใหม่สำหรับเขา จนตกตะกอนกลายเป็นงานชาติพันธุ์นิพนธ์เรื่อง *Wisdom Sits in Places* ที่เขียน

พรรณนาถึงประสบการณ์เชิงผัสสะของชาวอาปาชีตะวันตกที่มีต่อพื้นที่เชิงภูมิศาสตร์ และการประกอบสร้างความหมายให้พื้นที่เหล่านี้ขึ้นมา (place-making) ในฐานะกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมและภาษาของชาวอาปาชี สะท้อนให้เห็นว่า ในด้านหนึ่งชาวอาปาชีมีระบบคิดและจินตภาพเกี่ยวกับสถานที่อย่างไร และพวกเขาอ้างไว้ซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์กับพื้นที่เชิงภูมิศาสตร์อย่างไร ขณะที่ในอีกด้านหนึ่งบาสโซก็เผยให้เห็นว่าสถานที่/พื้นที่เชิงภูมิศาสตร์สามารถมีความหมายต่อวิถีคิด สำนักทางอัตลักษณ์ตัวตน และวัตรปฏิบัติของชาวอาปาชีที่มีร่วมกันได้อย่างไร

กลวิธีการเขียนของบาสโซ คือ การพาผู้อ่านท่องไปกับความไม่ประสีประสาของเขาในฐานะนักมานุษยวิทยาคนนอกที่พยายามทำความเข้าใจความหมายเชิงวัฒนธรรมที่แฝงฝังอยู่ในพื้นที่ภูมิศาสตร์ของคนใน และค่อย ๆ คลี่คลายให้เห็นว่าการประกอบสร้างเกี่ยวกับสถานที่ของชาวอาปาชีนั้นแผ่ขยายเชื่อมโยงไปยังปริณิชนทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ไม่ว่าจะ เป็น มโนทัศน์ว่าด้วยปัญญาความรู้ ศีลธรรม/จรรยา มารยาท รูปแบบของการใช้ภาษาและวัจนกรรม (speech act) ตลอดจนโลก

ทัศน์/ชนบทวิถึว่าด้วยการจินตนาการและการตีความเกี่ยวกับอดีตของชาวอาปาชี ซึ่งมีมโนทัศน์เหล่านี้ล้วนแล้วแต่สัมพันธ์กับเรื่องถิ่นที่/พื้นที่ภูมิศาสตร์อย่างแยกไม่ออก อันเป็นการสนทนากับปริศนาเชิงปรัชญาว่า แท้จริงแล้วพื้นที่ภูมิศาสตร์หาใช่เป็นเพียงสิ่งวัตถุวิสัยตามธรรมชาติที่ดำรงอยู่ ‘ภายนอก’ เท่านั้น หากแต่พื้นที่ภูมิศาสตร์ยังเป็นเรื่องอัตวิสัยที่ถูกประกอบสร้างและดำรงอยู่ ‘ภายใน’ จิตใจและโลกชีวิตของผู้คน (Casey, 1996) ดังที่บาสโซกล่าวไว้ว่า

“สถานที่ต่าง ๆ ทำหน้าที่รับใช้มนุษยชาติในฐานะสัญลักษณ์ที่ทนทานของเหตุการณ์ในอดีตที่ห่างไกล ในฐานะสิ่งช่วยเหลือที่ขาดเสียไม่ได้สำหรับมนุษย์ในการช่วยรำลึกจดจำและสร้างจินตภาพ... สิ่งที่คุณสร้างความหมายให้แก่สถานที่สัมพันธ์เชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับสิ่งที่พวกเขาสร้างความหมายให้กับตัวเองในฐานะสมาชิกของสังคมและฐานะผู้ที่อาศัยอยู่บนโลก และขณะที่กิจกรรมทั้งสองดูประหนึ่งว่าจะแยกขาดกันในหลักการ หากแต่พวกมันเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้งในทางปฏิบัติ” (Basso, 1996: 7)

ขณะเดียวกันบาสโซก็ได้จัดวางชาวอาปาชีในฐานะผู้ร่วมผลิตความรู้

(knowledge co-producers) ซึ่งวิธีการนำเสนอ/การเล่าเรื่องของหนังสือได้ทำให้พรมแดนระหว่างเสียงภายใน [internal voice – เสียงของชาวอาปาชี] และข้อคิดเห็นภายนอก [external commentary – แนวคิดทฤษฎี] ได้พร่าเลือนไป (Lakoff, 2006) กล่าวคือเสียงของชาวอาปาชีมีความสำคัญและมีความหมายโดยตัวมันเอง โดยที่ไม่ต้องนำเอาแนวคิดทฤษฎีมายกระดับทำให้เสียงของชาวอาปาชีมีความหมายตรงกันข้ามบาสโซนำเอาเรื่องเล่าของผู้คนภายในมาสนทนากับทฤษฎีที่มาจากภายนอก

(II) ถิ่นที่ภูมิศาสตร์ กับ รอยประทับทางประวัติศาสตร์ ความทรงจำ และรากเหง้าทางอัตลักษณ์

‘การสร้าง ความหมายให้กับสถานที่’ (place-making) เป็นเครื่องมือสากลของการสร้างจินตภาพทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ เป็นหนทางหนึ่งในการประกอบสร้างและประดิษฐ์/นิพนธ์ประวัติศาสตร์ ก่อนที่จะมีศาสตร์ที่เรียกว่า ‘ประวัติศาสตร์’ เสียด้วยซ้ำ (Basso, 1996a: 5 – 7) อย่างไรก็ตาม การสร้างความหมายให้กับสถานที่ก็มีใช้เรื่องตรงไปตรงมา หากแต่เป็นผลจากปฏิสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนระหว่างการรำลึกจดจำและการจินตนาการบนพื้นที่

และครั้งเมื่อการประกอบสร้างความหมายเหล่านั้นสำเร็จและถูกยอมรับโดยผู้คน พื้นที่เหล่านั้นก็จะกลายมาเป็นคลังความทรงจำอันรุ่มรวย ที่ซึ่งทุกคนสามารถดึงมาใช้เพื่อหวนคิดรำพึงถึงเหตุการณ์ในอดีต ตีความถึงความสำคัญหรือจินตนาการถึงมันใหม่อีกครั้ง ฉะนั้นการสร้าง ความหมายให้กับสถานที่จึงมิใช่เป็นเพียงแค่การฟื้นคืนอดีต หากแต่ยังเป็นหนทางในการทบทวน/ชำระแก้ไขอดีต เปิดหนทางความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ในการช่วงชิงความหมายอดีตในมิติที่แตกต่างจากทฤษฎีของผู้อื่น ๆ หรือแม้กระทั่งนิยามที่ครอบงำอยู่ (โปรดดู Unno, 2016) สำหรับชาวอาปาชี การสร้างความหมายให้แก่สถานที่ถือเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์ ความทรงจำ และการเกิดขึ้นของชุมชน ดังที่บาสโซได้พรรณานไว้ว่า

“สำหรับชาวอาปาชี อดีต คือ เส้นทางที่ถูกใช้มาอย่างยาวนาน ที่ซึ่งเคยถูกสัญจรโดยบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งมาก่อน และชนรุ่นหลังของอาปาชีก็ใช้สัญจรเหยียบย่ำจากนั้นเป็นต้นมา เหนือไปจากความทรงจำของผู้คนที่มีชีวิต เส้นทางนี้ก็ไม่สามารถมองเห็นได้อีกต่อไป – อดีตได้เลือนหายไปแล้ว... ด้วยเหตุนี้อดีตจำเป็นต้องถูกประกอบสร้าง – นั่นคือ ถูกจินตนาการ – ด้วยความช่วยเหลือ

ของวัตถุทางประวัติศาสตร์ บางครั้งมันถูกเรียกว่า ‘รอยเท้า’ หรือ ‘เส้นทาง’ ที่หลงเหลือรอดมาถึงปัจจุบัน วัตถุประวัติศาสตร์เหล่านี้มาในหลายรูปแบบ หนึ่งในนั้นคือ ‘ชื่อสถานที่ของอาปาซี’ ” (Basso, 1996a: 31)

สำหรับชาวอาปาซี ‘ชื่อ’ ของสถานที่จึงเป็นเรื่องสำคัญ ที่นอกจากจะมีความศักดิ์สิทธิ์ (sacred) ในแง่ของการยกคำพูดของบรรพบุรุษ หากแต่ชื่อถิ่นที่ยังเป็นเรื่องของการหวงระลึกถึงเรื่องราว/ความเป็นมาที่เกิดขึ้นครั้งเมื่อชื่อของสถานที่ถูกสถาปนาขึ้นเมื่อบรรพบุรุษของชาวอาปาซีมาถึง ยกตัวอย่างเช่น ชื่อหนองน้ำที่เรียกว่า “ผืนน้ำที่วางอยู่บนโคลนตมในภาชนะเปิด” (Water Lies With Mud In An Open Container) โดยบาสโซอธิบายว่าสาเหตุที่ชื่อสถานที่ที่มีการใช้ภาษาในลักษณะเชิงพรรณนาอย่างรุ่มรวย (richly descriptive) เพราะครั้งเมื่อบรรพบุรุษของชาวอาปาซีเดินทางรอนแรมเพื่อหาถิ่นที่ในการตั้งถิ่นฐานก็ได้พบกับหนองน้ำดังกล่าวและพบว่าเป็นแหล่งที่เหมาะสมต่อการอยู่อาศัยและล่าสัตว์ จึงต้องตั้งชื่อดังกล่าวเพื่อให้พวกเขาสามารถจดจำภาพสถานที่ได้ดังกล่าวได้อย่างชัดเจน ด้วยการสร้างภาพด้วยคำ ทำให้บรรพบุรุษของพวกเขาสามารถจดจำและมีภาพของสถานที่ประทับอยู่ในใจ ชื่อของ

สถานที่จึงบรรจุไปด้วยความทรงจำของชาวอาปาซีที่ผูกติดอยู่กับพื้นที่ ดังที่ชาร์ลเพื่อนชาวอาปาซีของบาสโซกล่าวไว้ว่า “ฉากเช่นบรรดาภาพถ่ายที่ชื่อตรงมัน [ชื่อของสถานที่] ได้บันทึกรูปร่างลักษณะของพื้นที่ไว้ดังที่มันเคยเป็นในอดีตกาล” (Basso, 1996a: 16)

มากไปกว่านั้น สำหรับชาวอาปาซีชื่อถิ่นที่ยังผูกโยงกับอัตลักษณ์ของปัจเจกและอัตลักษณ์ของกลุ่ม (individual/group identity) อาทิ การใช้ถ้อยคำว่า “ฉันเป็นกลุ่มคนที่มาจากต้นจุนิเปอร์ที่ตั้งตระหง่านอยู่ลำพัง” (the Juniper Tree Stands Alone people) ก็เป็นการนิยามชื่อเรียกและหมุดหมายทางอัตลักษณ์ของกลุ่มตนเองเข้ากับถิ่นที่ที่พวกเขาเคยเพาะปลูกครั้งแรก และสืบทอดเรื่อยมาแม้ต้นจุนิเปอร์ดังกล่าวจะหายไปแล้วก็ตาม (Basso, 1996a: 21, 64) กล่าวอีกนัยหนึ่ง สำหรับชาวอาปาซี “การที่จะตระหนักรู้ว่าคุณเป็นใคร คุณจำเป็นต้องมีสถานที่/ถิ่นที่ว่าคุณมาจากไหน” (McCullers, 1967 อ้างใน Basso, 1996a: 105) ในแง่มุมดังกล่าว ความหมายของภาษาและเรื่องเล่าจึงมิได้ออกมาจากตัวเนื้อหาของภาษา/เรื่องเล่าเพียงอย่างเดียว หากแต่มันสัมพันธ์โยงกับประสบการณ์และสถานการณ์เชิงกายภาพที่การสื่อสารนั้นเกิดขึ้น (setting) และบริบทเชิง

จิตวิทยาหรือความหมายเชิงวัฒนธรรมของเหตุการณ์ (scene) (Hymes, 1974) การสร้างความหมายให้แก่สถานที่ของชาวอาปาชีจึงเป็นศิลปะแห่งการเล่าเรื่อง (narrative art) เป็นโรงละครทางประวัติศาสตร์ ที่ซึ่ง ‘ความเป็นอดีต’ ได้ถูกคลี่คลายมาให้เราเห็นตรงหน้าในปัจจุบัน (Basso, 1996a: 31)

อย่างไรก็ดี ชื่อสถานที่ของชาวอาปาชีเป็นไปมากกว่าการบรรจุไว้เพียงแค่ภาพแข็งแข็งไร้กาลเวลา (ageless) ของพื้นที่ภูมิศาสตร์ หากทว่าชื่อเหล่านี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงหลักฐานของการแปรเปลี่ยนไปของสภาพพื้นที่ภูมิศาสตร์ที่แตกต่าง/เลื่อนหายไปจากในอดีต ซึ่งผูกโยงกับระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมของชาวอาปาชี อาทิเช่น สภาพแหล่งน้ำที่เหือดแห้งในปัจจุบัน [ขัดกับชื่อของมันที่ดูเหมือนเคยอุดมสมบูรณ์ในอดีต] มักถูกให้เหตุผลว่าแหล่งน้ำที่เหือดแห้งไปเป็นเพราะพฤติกรรมของการไม่เคารพต่อแหล่งน้ำ ไม่ว่าจะเป็นความละโมภ ความสิ้นเปลือง ความหุนหันพลันแล่น ซึ่งขัดกับชุดศีลธรรมของชาวอาปาชีให้คุณค่ากับจิตใจที่มั่นคงและสุขุม (Basso, 1996a: 16, 120) พื้นที่ภูมิศาสตร์สำหรับชาวอาปาชีจึงอัดแน่นและแฝงฝังไปด้วยจินตภาพเชิงประวัติศาสตร์และศีลธรรม ซึ่งถูกสถาปนาขึ้นจากความสัมพันธ์ในลักษณะที่ต่างสร้างความหมายให้แก่

กันและกัน (reciprocal relationship) ระหว่างชาวอาปาชีและถิ่นที่พวกเขาอาศัย ชื่อของสถานที่ได้ผลิตสร้างภาพในความคิดของตำแหน่งแห่งที่ทางภูมิศาสตร์ ขณะเดียวกันก็กระตุ้นให้ระลึกความหลังเกี่ยวกับเรื่องราวและยืนยันในระบบคุณค่าและความถูกต้องขององค์ความรู้ของบรรพบุรุษ (Aheam, 2017) ในแง่นี้ภูมิทัศน์จึงเป็น “บันทึกที่คงทน – เป็นหลักฐานประจำชีพยาน – ของผู้คนในปัจจุบันและของการกระทำของชนรุ่นก่อนที่อาศัยอยู่ภายในภูมิทัศน์นั้น” (Ingold, 1993: 152) ภูมิทัศน์จึงเป็นเครื่องเตือนความจำที่มีชีวิตที่คอยย้ำเตือนถึงเหตุการณ์ในอดีต คำสอนและบทเรียนที่มีความหมาย และแฝงฝังไปด้วยความผูกพันทางอัตลักษณ์

(III) ชื่อสถานที่และเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ ในฐานะเทคโนโลยีแห่งอำนาจของชาวอาปาชีในการสอดส่องควบคุมพฤติกรรม (technologies of surveillance)

ลักษณะเชิงพรรณนาของชื่อสถานที่ของชาวอาปาชี นอกจากจะเป็นเครื่องมือในการบันทึกร่องรอยทางประวัติศาสตร์แล้ว ยังมีหน้าที่ในการช่วยตอกย้ำและกระตุ้นชุดศีลธรรม ตลอดจนเป็นบทเรียนในการสั่งสอนศีลธรรมและระบอบ

คุณค่าเชิงวัฒนธรรมที่อาปาชีตะวันตก ยึดถือ บาสโซเผยให้เห็นว่าชาวอาปาชี มีการใช้ภาษาและสถานที่เพื่อสร้างเสริม ให้เกิดการเชื่อฟังและการยอมตามระบบ ของกฎหมายฐานและบรรทัดฐานว่า ด้วยพฤติกรรมทางสังคมที่กำกับและ บริหารจัด ‘ชีวิต’ ของชาวอาปาชี (Basso, 1996a: 52) ผ่านการเล่าเรื่อง เชิงประวัติศาสตร์ (historical tale) ซึ่ง เป็นการผูกโยงเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ เข้ากับถิ่นที่เชิงภูมิศาสตร์ ทำให้ชื่อของ สถานที่และเรื่องเล่ากลายเป็นทั้งเครื่อง คอยย้ำเตือนบรรทัดฐานและจับจ้อง วัตรปฏิบัติ และยังถูกใช้เพื่อวิพากษ์ติ เตียนและแก้ไข

ในแง่ของการกำกับการประพฤติ ตัวของชาวอาปาชีนั้น หากปัจเจกผู้ใด ฝ่าฝืนละเมิดชุดศีลธรรมที่ชาวอาปาชี ยึดถือ/ประพฤติตนด้วยกิริยามารยาท ที่ไม่เหมาะสมตามบรรทัดฐาน ชื่อของ สถานที่และเรื่องเล่าของมันก็จะคอย ตามหลอกหลอน โดยเนื้อหาของเรื่อง เล่ามักขับเน้นไปที่ผู้ฝ่าฝืน/ละเมิด ‘ขนบธรรมเนียมอาปาชี’ (Apache custom) ผู้นั้นก็จำต้องชดใช้การละเมิด ขนบด้วยการถูกฆ่า ถูกขับไล่ และถูก ทำให้อับอายขายหน้า เป็นต้น ดังที่ ชาว อาปาชีคนหนึ่งกล่าวไว้ว่า “ชื่อของสถานที่ มักเดินย่องตามผู้คนเสมอ พื้นที่ทำให้ ผู้คนประพฤติตัวและดำรงชีวิตอย่างถูก

ต้อง พื้นที่คอยเฝ้าดูพวกเรา คอยเฝ้าดู ผู้คน” (Basso, 1996a: 38) ยกตัวอย่าง นิทานเรื่องเล่า “ต้นคอตตอนวู้ดที่ตั้งอยู่ ที่ตรงนี้และที่นั่น” (Big Cottonwood Trees Stand Here And There) โดย ผู้เล่าจะเล่าว่า:

“มันเกิดขึ้น ณ ที่ต้นคอตตอนวู้ด ต้นใหญ่ที่ตั้งอยู่ที่นี้และที่นั่น...เมื่อนานมาแล้วพวกชนพื้นเมืองอเมริกัน ระหว่างพวกพีม่า (the Pimas) และพวกอาปาชี (the Apaches) ได้ต่อสู้กัน พวกชนพีม่าได้แบกไม้ ตะบองที่ทำจากไม้เมสคิท (mesquite) ไม้พวกนี้ทั้งหนักและ แข็ง ก่อนรุ่งสางพวกพีม่าก็มาถึงที่ ซีเบคิว (Cibecue) และโจมตีพวก อาปาชีที่นั่น พวกพีม่าโจมตีขณะที่ พวกอาปาชียังหลับอยู่ พวกพีม่าฆ่า พวกอาปาชีด้วยไม้ตะบองของพวกเขา ทันใดหญิงชราคนหนึ่งตื่นขึ้น เธอได้ยินเสียงพวกอาปาชีร้องตะโกน หญิงชราคิดว่าเป็นเสียงลูกเขยของเธอ ล່อน เพราะว่าลูกเขยคนนี้มีแก๊ง ลูกสาวของเธอ หญิงชราจึงตะโกน ออกไปว่า “แกแก๊งลูกของฉันทันทีมาก แกควรปฏิบัติต่อเธอดี ๆ” เพราะ การตะโกนของหญิงชรา พวกพีม่า ก็รับรู้ว่าจะอยู่ที่ไหน พวกพีม่าต่าง วิ่งกรูมาที่แคมป์ของเธอและฆ่าเธอ ด้วยไม้ตะบอง แต่หญิงสาวลูกของ

เธอก็ได้วิ่งจากที่นั่นไปหลบอยู่ที่ใต้พุ่ม และเธอก็รอดเพียงลำพัง...มันเกิดที่ต้นคอตตอนวู้ดต้นใหญ่ที่ตั้งอยู่ที่นั่นและที่นั่น” (Basso, 1996a: 52)

เรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์ดังกล่าวได้สะท้อนถึงผลลัพธ์อันเลวร้ายที่มาสู่ผู้ที่ละเมิดพรมแดนของบทบาทของตนสำหรับชาวอาปีชีในช่วงระหว่างการแต่งงานในปีแรก มีธรรมเนียมที่คู่บ่าวสาวจำต้องอาศัยอยู่ที่แคมป์ของพ่อแม่ฝ่ายหญิง และช่วงดังกล่าวแม่ของเจ้าสาวอาจขอให้ลูกเขยทำหน้าที่ต่าง ๆ อาจสอนตักเตี๋ยน และวิพากษ์เขาได้ หากแต่ครั้งเมื่อบ่าวสาวได้แยกเรือนออกไปแล้ว แม่ของเจ้าสาวก็จะถูกริบอภิสิทธิ์ดังกล่าวและจะสามารถเข้าไปยุ่งกับเรื่องของลูกเขยก็ต่อเมื่อลูกสาวของเธอร้องขอเท่านั้น ซึ่งผู้หญิงในเรื่องดังกล่าวละเลยธรรมเนียมดังกล่าวเธอจึงถูกฆ่าตาย (Basso, 1996: 51 – 52)

นอกจากนี้ เรื่องเล่าประวัติศาสตร์ยังสามารถใช้เพื่อวิพากษ์คติเตี๋ยนและแก้ไข (comment and correct) พฤติกรรมของผู้คนได้ ผ่านการอุปลักษณ์ สมมติเปรียบเทียบ (allegory) ในทำนองว่า “ฉันรู้ว่าถ้าเธอยังประพฤติตัวในลักษณะที่เหมือนหรือเปรียบเทียบได้กับเรื่องที่ผมกำลังจะเล่า และเธอยังกระทำมันต่อไป สิ่งบางอย่างที่เกิดขึ้นกับตัวละครในเรื่องก็จะเกิดกับเธอ”

(Basso, 1996a: 53) ทำให้ผู้คนที่ได้ฟังเรื่องราวปรับปรุงตัวแก้ไขพฤติกรรมของตนเอง โดยเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์เหล่านี้ทำงานผ่านการส่งผลกระทบต่อจิตใจ (psychological impact) เปรียบเสมือนลูกศรที่ทิ่มแทงสร้างบาดแผลทางใจ/ทำให้เกิดผลที่แน่ชัดและรวดเร็วต่อพฤติกรรมของปัจเจกให้พวกเขาต้องแก้ไขปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางสังคม (Basso, 1996a: 60) บาสโซได้ถอดให้เห็นถึงการพูด/การใช้ภาษาเกี่ยวกับสถานที่ของชาวอาปาชี เป็นมากกว่าแค่การพูดอธิบายสถานที่แบบตรงไปตรงมา หากแต่เป็นการกระทำชนิดหนึ่ง (speech act) [หรือในคำของออสติน (Austin, 1962) เรียกว่า “การกระทำด้วยคำพูด” (How To Do Things With Words)] ออสตินเสนอว่าวัจนกรรมสามารถแบ่งได้ 3 ระดับ ได้แก่ (1) การกล่าวถ้อยคำที่มีความหมาย (locutionary act) เช่น การพูดชื่อของสถานที่ทำให้เกิดภาพในใจเกี่ยวกับทำเลที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ (2) การแสดงเจตนาด้วยถ้อยคำ (illocutionary act) เช่น การตอกย้ำคุณค่าและความถูกต้องของชุดศีลธรรมที่อาปาชียึดถือ และ (3) วัจนผล (perlocutionary act) เช่น ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและการเยียวยาจิตใจ เป็นต้น (Basso, 1996a: 100)

หากพิจารณาในแง่มุมดังกล่าว เรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับชื่อถิ่นที่เปรียบเสมือน ‘เทคโนโลยีแห่งอำนาจ[แบบดั้งเดิม]’ ([traditional] technology of power) ของชาวอาปาชี ที่มีเป้าประสงค์ในการตรวจสอบสอดส่อง (surveillance) ที่คอยกำกับควบคุมและจัดการชาวอาปาชีที่เบี่ยงเบนทางสังคม (socially delinquent person) ในฐานะขององค์ประธานของการแก้ไขปรับพฤติกรรม ดังที่มิเชลฟูโกต์ (Michel Foucault) กล่าวไว้ว่า

“มันไม่จำเป็นต้องอาศัยสรรพวิชา การใช้ความรุนแรงเชิงกายภาพ การจำกัดเชิงวัตถุ แต่เพียงการจับจ้อง (gaze) การจับจ้องตรวจสอบที่ตั้งปัจเจกแต่ละคนอยู่ภายใต้พลังอำนาจ/อิทธิพลของมัน ท้ายที่สุดปัจเจกก็จะรับเอามันเข้ามา (interiorizing) กลายเป็นผู้ตรวจสอบตัวเอง ฉะนั้นปัจเจกแต่ละคนก็จะใช้อำนาจการจับจ้องสอดส่องกับตัวเอง (surveillance)” (Foucault, 1980: 155)

เฉกเช่นในสังคมอาปาชี ชนอาปาชีก็ใช้เรื่องเล่าประวัติศาสตร์ที่ผสมผสานเข้ากับชื่อสถานที่ในฐานะเทคโนโลยีแห่งอำนาจ[แบบดั้งเดิม]ที่มีศักยภาพในการบังคับผลักดันให้ผู้ที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานทางสังคมไปสู่การตรวจสอบ

ตรวจตราตนเอง (self-examination) ให้รู้สึกสำนึกในผิดบาปและกำหนดตนเองให้ใช้ชีวิตในแนวทางที่สอดคล้องกับบรรทัดฐาน ขณะที่ปัจเจกที่ถูกทิ่มแทง/ยิงด้วยเรื่องเล่าก็จะเผชิญกับความรู้สึกอับอายและรู้สึกผิด ทำให้ผลักดันและขับเคลื่อนตัวเองไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ยอมสยบจำยอมต่อความคาดหวังของชุมชนอาปาชี (Basso, 1996a: 60) การคอยเฝ้าติดตามของเรื่องเล่า (stalking with stories) อุปมาเหมือนการจับจ้องสอดส่อง (gaze) ที่แผ่ซ่านแทรกซึมไปยังปัจเจก และหล่อหลอมความคิดจิตวิญญาณของพวกเขาให้เชื่อฟัง/สยบยอมต่อกฎและขนบต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ และปฏิบัติการทางอำนาจดังกล่าวก็ได้ผลิตสร้างองค์ประธานที่เชื่อเชื่อให้อับดีขึ้น

(IV) สำนึกและความผูกพันกับถิ่นที่ กับ การสะท้อนย้อนคิดเกี่ยวกับตัวตน (self-reflection) และมนทัศน์เกี่ยวกับปัญญา/ความรอบรู้ (wisdom) ของชาวอาปาชี

บาสโซชี้ให้เห็นว่ามนทัศน์ของอาปาชีตะวันตกเกี่ยวกับถิ่นที่มีอิทธิพลต่อความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง ขณะเดียวกันความคิดเกี่ยวกับตนเองก็ส่งผลต่อมนทัศน์ว่าด้วยถิ่นที่ ความสัมพันธ์ในลักษณะทวิลักษณ์ดังกล่าว

บาสโซได้รับอิทธิพลทางความคิดจาก มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) นักปรัชญาชาวเยอรมัน ที่มองว่าพื้นที่ต่าง ๆ มีได้กลวงเปล่า หากแต่เติมไปด้วย ‘ความสัมพันธ์ที่มีชีวิต’ (lived relationship) ที่ผู้คนมีต่อสถานที่ ขณะเดียวกันพื้นที่ก็ได้รับความหมายจากความสัมพันธ์เหล่านี้ สำนึกเกี่ยวกับสถานที่จึงเป็นผลผลิตและการแสดงออกของตัวตน (the self) ของผู้คนที่ไปมีต่อมัน (Basso, 1996a: 106–107) สถานที่จึงมีศักยภาพในการเหนี่ยวนำให้เกิดการสะท้อนย้อนคิดเกี่ยวกับตัวตน (self-reflection) กระตุ้นให้เกิดการคิดเกี่ยวกับว่าเราเป็นใครในปัจจุบัน หรือเป็นความทรงจำว่าเราเคยเป็นใคร หรือครุ่นคิดเกี่ยวกับว่าเราจะกลายเป็นใคร และความคิดเกี่ยวกับตัวตนที่อิงอยู่กับถิ่นที่ก็นำไปสู่การคิดเกี่ยวกับสิ่งอื่น ๆ [ทั้งในแง่ผู้คน เวลา และสถานที่อื่น ๆ] ร้อยรัดเป็นก้อนเครือข่ายของความเชื่อมโยงกันที่แตกกิ่งก้านสาขา อยู่ภายในปริมณฑลของการตระหนักรู้ ครั้นเมื่อสถานที่ต่าง ๆ ถูกสำนึกผ่านผัสสะ ภูมิทัศน์เชิงกายภาพก็ได้กลายมาเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับภูมิทัศน์ทางความคิด ท่ามกลางการผสมผสานระหว่างตัวตน/องค์ประธานที่ใส่ใจและวัตถุเชิงภูมิศาสตร์ ทำให้สถานที่ได้ผลิตสร้างสนามแห่งความหมายของมันขึ้นมาเอง

ฉะนั้นแม้ท่ามกลางความนิ่งเงียบ สถานที่ที่ก่อจุกเหมือนจะอ่อนแอได้ (Basso, 1996a: 107 – 108)

สำหรับชาวอาปาชี ‘สถานที่’ เปรียบเสมือนภาษาที่มีความคงทนไม่ร่วงซึม ขณะที่ความรู้ที่จำเป็นต่อการสร้างปัญญาเปรียบเสมือน ‘น้ำ’ ที่บรรจุอยู่ภายในสถานที่ ปัญญาจึงเปรียบเสมือน ‘น้ำ’ [ที่หล่อเลี้ยงชีวิตและขาดเสียไม่ได้] ที่ชาวอาปาชีจำเป็นต้องไปหาดื่มตามสถานที่ต่าง ๆ (Basso, 1996a: 134) พื้นที่ต่าง ๆ จึงมีได้กลวงเปล่า หากแต่ชุ่มโชกและถูกเข้ารหัส (encoded) ไปด้วยภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและองค์ความรู้ของบรรพบุรุษ (ancestral knowledge) บาสโซเผยให้เห็นว่า มโนทัศน์ว่าด้วย ‘ปัญญา/ความรอบรู้’ (wisdom) ของชาวอาปาชีแตกต่างจากแนวคิดวิธีการรอบรู้แบบตะวันตก โดยสำหรับชาวอาปาชี ปัญญา/ความรอบรู้ของอาปาชีมีนัยยะถึงศักยภาพทางความคิดที่ช่วยให้ปัจเจกสามารถหลีกเลี่ยงได้จากเหตุการณ์ที่เป็นภัย ด้วยการสามารถรับรู้ได้ถึงสถานการณ์ที่กำลังคุกคามล่วงหน้า (แม้เมื่อยังไม่เกิดอะไรขึ้น) ซึ่งศักยภาพดังกล่าวถูกผลิตและถูกธำรงไว้ด้วยเงื่อนไข/สภาวะทางจิตใจ 3 ประการ นั่นคือ การมีจิตใจที่สงบราบเรียบ (เพื่อที่สามารถเห็นถึงภัยอันตรายและปัญหาก่อนที่จะเกิดขึ้น) การมีจิตใจ

ที่ทนทาน (ไม่อ่อนสั่นขวัญหนีง่าย แม้เผชิญกับสถานการณ์ที่เลวร้าย) และ การมีจิตใจที่มั่นคง (การไม่โกรธ ไม่หึง ทะนง ไม่ริษยา ซึ่งเงื่อนไข/สภาวะ) (Basso, 1996a: 126) ซึ่งเงื่อนไข/สภาวะทางจิตเหล่านี้มิได้เป็นสิ่งที่ติดตัว มาแต่เกิด หากแต่เกิดจากการบ่มเพาะ อย่างรู้สำนึกเพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ และประยุกต์ใช้มันอย่างวิพากษ์ ซึ่ง ความรู้เกี่ยวกับสถานที่และความสำคัญเชิงวัฒนธรรมของสถานที่เป็นสิ่งสำคัญ ในการบ่มเพาะ เนื่องจากความรู้เกี่ยวกับสถานที่มันให้ตัวอย่างที่หลากหลาย เกี่ยวกับสภาวะทางจิตที่จำเป็นต่อการ มีปัญญา [ผ่านเอกลักษณ์และชื่อของ สถานที่] ฉะนั้นเพื่อให้ได้มาซึ่งปัญญา ชาวอาปาชีวัยหนุ่มสาวจำต้องท่องไป ยัง ‘หนทางแห่งปัญญา’ (trail of wisdom) โดยท่องไปกับผู้ที่มีความรู้ที่สามารถพูดคุยเกี่ยวกับสถานที่ที่พบเห็น ให้พวกเขาฟังได้ การได้มาซึ่งองค์ความรู้เกี่ยวกับปัญญาเกิดจากการสังเกต สถานที่ต่าง ๆ [เพื่อให้สามารถระลึกถึง มันได้อย่างรวดเร็วและชัดเจน] เรียนรู้ ชื่อของสถานที่อาปาชี [เพื่อที่จะระบุ ชื่อ/ชี้บอกถึงมันได้ในวาทกรรมทาง วาจาและในเพลง] (Basso, 1996a: 130 – 134) เป็นต้น ดังที่ชาวอาปาชี ได้กล่าวถึงหนทางไปสู่ปัญญา ไว้ว่า

“คุณจะเดินไปตามเส้นทางแห่ง

ปัญญาได้อย่างไรหรือ? คุณก็จำเป็น ต้องไปยังสถานที่หลาย ๆ แห่ง ไป ใคร่ครวญพิจารณามันอย่างใกล้ชิด วิชาของคุณจะพูดกับคุณเกี่ยวกับ มัน คุณต้องจดจำทุกอย่างที่พวกเขาพูดให้คุณฟัง คุณต้องคิดเกี่ยวกับมันและคิดไปเรื่อย ๆ...ถ้าคุณทำ จิตใจของคุณก็จะสงบราบเรียบขึ้น ยืดหยุ่นขึ้น และมั่นคงขึ้น คุณก็จะ ห่างไกลจากปัญหา สามารถเดินไป ได้ไกลและมีชีวิตที่ยืนยาว... ปัญญา/ ความรอบรู้นั้นอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ มันเปรียบเสมือนน้ำที่ไม่เคยเหือดแห้ง คุณจำเป็นจะต้องดื่มมันเพื่อจะมีชีวิต อยู่ใ้ใหม่? คุณก็จำเป็นจะต้องดื่มจาก สถานที่ต่าง ๆ คุณจำเป็นจะต้องจดจำ สิ่งต่าง ๆ เกี่ยวกับมัน คุณต้องเรียนรู้ชื่อของมัน คุณต้องจำว่าอะไรเกิดขึ้นกับมันเมื่อนานมาแล้ว คุณต้อง คิดเกี่ยวกับมันและคิดไปเรื่อย ๆ จากนั้นจิตใจของคุณก็จะค่อย ๆ สงบราบเรียบขึ้นเรื่อย ๆ จากนั้น คุณจะก็จะเห็นถึงความอันตรายก่อน ที่มันจะเกิด คุณก็จะเดินไปได้ไกล มีชีวิตไปได้นาน คุณจะฉลาดรอบรู้ และผู้คนก็จะเคารพคุณ” (Basso, 1996a: 127)

สำหรับชาวอาปาชี ความรู้เกี่ยวกับ สถานที่ที่แฝงฝังไปด้วยแบบจำลองว่า ด้วยปัญญา โดยสถานที่ต่าง ๆ มีหน้า

ที่ช่วยในการบ่มเพาะสภาวะ/เงื่อนไขทางจิตเพื่อนำไปสู่การมีปัญญา/ความรู้ ซึ่งสถานที่แต่ละแห่งต่างก็มีรูปลักษณ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง [สะท้อนผ่านชื่อเรียกที่รุ่มรวยหลากหลาย] สถานที่และชื่อของสถานที่จึงเป็นสิ่งกลางในการทำให้เกิดการระลึกถึงองค์ความรู้ที่มีประโยชน์ ดังนั้น ‘ปัญญาจึงตั้งอยู่/บรรจุกอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ’ (wisdom sits in places) ที่รอให้หนุ่มสาวอาปาซีมาเรียนรู้/รับเอาองค์ความรู้ผ่านการมีประสบการณ์โดยตรงกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์

(V) วิพากษ์: ‘Wisdom Sits in Places’ กับกลืนอายการสร้างภาพโรแมนติกแก่ชนพื้นเมือง

หนังสือเล่มนี้เผยให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างชาวอาปาซีและถิ่นที่ของพวกเขา ที่ซึ่งชื่อสถานที่มักถูกนำเสนอและยกตัวอย่างผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีต แฝงฝังและซุ่มซอกไปด้วยอุดมการณ์ทางภาษาของชาวอาปาซีตะวันตกในฐานะทรัพยากรทางวัฒนธรรม เพื่อสร้างและนำเสนอถึงชุดอัตลักษณ์ทางสังคมวัฒนธรรม ตลอดจนใช้สั่งสอนชุดศีลธรรมและบรรทัดฐาน และช่วยอ้างรั้วซึ่งความเป็นกลุ่มก้อนของชาวอาปาซี (Kroskirty & Field, 2009) อย่างไรก็ดี

งานของบาสโซก็มกลืนอายของการสร้างภาพโรแมนติกขององค์ความรู้พื้นเมือง (romanticizing the indigenous knowledge) ซึ่งขบแย้งถึงอัตลักษณ์ของชนพื้นเมืองมีราก/ถูกกำหนดนิยามโดยพื้นที่ที่มีขอบเขต (bounded territories) อันซุ่มไปด้วยความหมายที่ถูกผลิตสร้างจากรุ่นสู่รุ่น ราวกับว่ามีความเป็นกลุ่มก้อนเนื้อเดียว (homogenous) และเน้นย้ำแต่ความทรงพลังของธรรมชาติและพื้นที่ภูมิศาสตร์ (พลังเชิงโครงสร้าง) ที่กำหนดบงการโลกชีวิตของชาวอาปาซี โดยไม่เห็นถึงศักยภาพของผู้กระทำกร (agency) ของผู้คนที่ต้องดิ้นที่พยายามทำหาย/ขบเคี้ยวเพื่อพยายามสร้างความเป็นองค์ประธานของปัจเจกขึ้นมาใหม่บนฐานคิดไม่อิงกับสถานที่ หรือแม้กระทั่งการนิยาม/สถาปนา ‘ชื่อ’ ของสถานที่ขึ้นใหม่เพื่อทำหายอภิเรื่องเล่า (meta-narratives) ที่ครอบงำ (โปรตุ ดู Unno, 2016) ขณะเดียวกันก็หักกลืนอายของภาพเหมารวมของชนพื้นเมืองในลักษณะ ‘ชนป่าผู้มีอารยะ’ (noble savage) ที่ขบแย้งองค์ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์เชิงนิเวศที่สมดุลสอดประสานแตกต่างจากโลกทัศน์แบบตะวันตกที่แบ่งแยกโลกทางธรรมชาติและสังคม (Hames, 2007; Kulick, 2019) ซึ่งทรรศนะเกี่ยวกับองค์ความรู้

ชนพื้นเมืองควรต้องนำเสนออย่าง
ระมัดระวัง เนื่องจากวัฒนธรรม [แม้
ภายในชุมชนเดียวกัน] เป็นเรื่องที่หลากหลาย
มากกว่าที่จะเป็นกลุ่มก้อนเนื้อ

เดียว บ่อยครั้งภาพโรแมนติกและภาพ
เหมารวมเกี่ยวกับชนพื้นเมืองตัวมันเอง
สามารถนำไปสู่การผลิตสร้าง ‘ความ
เป็นอื่น’ ได้เช่นกัน (Ingold, 1993)

บรรณานุกรม

ภาษาอังกฤษ

- Aheam, L. M. 2017. *Living Language: An Introduction to Linguistic Anthropology*. (2nd edition). Chichester: John Wiley & Sons.
- Austin, J. L. 1962. *How to Do Things with Words*. London: Oxford University Press.
- Basso, K. H. 1996a. *Wisdom Sits in Places: Landscape and Language among the Western Apache*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Basso, K. H. 1996b. “Wisdom Sits in Places: Notes on a Western Apache Landscape.” In S. Feld and K. H. Basso (eds.), *Senses of Place*. (pp. 53–90). Santa Fe: School of American Research Press.
- Casey, E. S. 1996. “How to Get from Space to Place in a Fairly Short Stretch of Time: Phenomenological Prolegomena.” In S. Feld and K. H. Basso (eds.), *Senses of Place*. (pp. 13-52). Santa Fe: School of American Research Press.
- Foucault, M. 1980. “The Eye of Power”. In C. Gordon (ed.), *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*. (pp. 146-165). New York: Pantheon Books.
- Hames, R. 2007. “The Ecologically Noble Savage Debate”, *Annual Review of Anthropology*, 36: 177-190.
- Hymes, D. 1974. *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Ingold, T. 1993. “The Temporality of the Landscape”, *World Archaeology*, 25(2): 152-174.
- Kulick, D. 2019. *A Death in the Rainforest: How a Language and a Way of Life Came to an End in Papua New Guinea*. Chapel Hill: Algonquin Books.
- Kroskrity, P. V. and Field, M. C. 2009. “Introduction”. In P. V. Kroskrity and M. C. Field (eds.), *Native American Language Ideologies: Beliefs, Practices and Struggles in Indian Country*. (pp. 3-28). Tucson: The University of Arizona Press.
- Lakoff, A. 2006. *Pharmaceutical Reason: Knowledge and Value in Global Psychiatry*. New York: Cambridge University Press.

- Unno, A. 2016. ““Nama Kampung Kita”: The Politics of Village Names in Southernmost Thailand”. *Paper Presented at the International Institute for Asian Studies Conference on Language, Power and Identity in Asia: Creating and Crossing Language Boundaries. National Museum of Antiquities in Leiden, the Netherlands, March 14–16.*
- Yunos, R. 2013. “An Introductory to the History of Geographical Place Names in Brunei”. *Paper Presented at the United Nations Group of Experts on Geographical Names Asia, Southeast Division Seminar on Place Names Preserving Cultural Heritage, Brunei Darussalam, May 13–14.*